

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛЬНОГО ТА ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ

EMPIRICAL STUDY OF THE FEATURES OF THE SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL WELL-BEING OF FORCED MIGRANTS

У статті наведено результати емпіричного дослідження соціального та психологічного благополуччя вимушених переселенців. Обґрунтовано актуальність дослідження. Зазначено, що внутрішньо переміщені особи (ВПО) є однією з особливо уразливих категорій населення. Досвід переміщення стає для них травматичною подією, яка призводить до радикальних трансформацій у сімейному, економічному, соціальному, культурному житті й позначається на благополуччі. Презентовано результати теоретичного аналізу проблеми благополуччя особистості у сучасній психології. Вибірку становили жінки та чоловіки, які мають статус внутрішньо переміщених осіб (ВПО). До першої групи увійшли жінки (163 особи), другу становили чоловіки (91 особа). Психодіагностичний інструментарій: опитувальники «Експрес-оцінювання психологічного благополуччя» К. Ріфф в адаптації Н. Шишко та «Шкала соціального благополуччя» К. Кіза в інтерпретації А. Четверик-Бурчак. Емпіричне вивчення соціального та психологічного благополуччя у жінок та чоловіків, які мають статус внутрішньо переміщених осіб, виявило своєрідність функціонування досліджуваних феноменів в означених групах. У жінок ВПО більш вираженими є такі компоненти соціального благополуччя, як соціальне прийняття та соціальна актуалізація, у чоловіків – узгодженість із суспільством. Серед складників психологічного благополуччя більш характерними для жінок виявилися позитивні стосунки з оточуючими, тоді як для чоловіків – особистісне зростання. Отже, стрижнем підтримання соціального та психологічного благополуччя у жінок виступає позитивне ставлення до суспільства, опосередковане позитивним ставленням і довірою до конкретних людей, взаємодія з якими характеризується глибиною та комфортністю, упевненість у їх потенціалі, що мотивує їх до прийняття колективної відповідальності та соціальної активності. Чоловіки характеризуються більшою реалістичністю в оцінюванні соціального життя, більшою зацікавленістю у розумінні особливостей його функціонування, змістовному аналізі наявного життєвого досвіду й набутті нового, зорієнтованістю на реалізацію власного потенціалу, на самовдосконалення.

Ключові слова: гендер, вимушені переселенці, внутрішньо переміщені особи, психологічне благополуччя, соціальне благополуччя.

The article presents the results of an empirical study of the social and psychological well-being of forced migrants. The relevance of the study is substantiated. It is noted that internally displaced persons (IDPs) are one of the particularly vulnerable categories of the population. The experience of displacement becomes a traumatic event for them, which leads to radical transformations in family, economic, social, cultural life and affects the well-being of forcibly displaced people. The results of the theoretical analysis of the problem of personal well-being in modern psychology are presented. The sample consisted of women and men who have the status of internally displaced persons (IDPs). The first group included women (163 people), the second group consisted of men (91 people). Psychodiagnostic tools: questionnaires "Express assessment of psychological well-being" by K. Riff, adapted by N. Shishko, and "Scale of social well-being" by K. Keys, interpreted by A. Chetveryk-Burchak. An empirical study of the social and psychological well-being of women and men who have the status of internally displaced persons revealed the peculiarity of the functioning of the investigated phenomena in these groups. In female IDPs, such components of social well-being as social acceptance and social actualization are more pronounced, in men – coherence with society. Among the components of psychological well-being, positive relationships with others turned out to be more characteristic for women, while for men – personal growth. Therefore, the key to maintaining social and psychological well-being in women is a positive attitude towards society, mediated by a positive attitude and trust in individual people, interaction with whom is characterized by depth and comfort, confidence in their potential, which motivates them to accept collective responsibility and social activity. Men are characterized by greater realism in assessing social life, greater interest in understanding the peculiarities of its functioning, meaningful analysis of existing life experience and acquisition of new ones, orientation towards the realization of one's own potential, self-improvement.

Key words: gender, forced migrants, internally displaced persons, psychological well-being, social well-being.

УДК 159. 9:364.1
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.46.30>

Медведєва О.В.
к.соціол.н., доцент,
доцент кафедри педагогіки та психології
Харківський національний університет
внутрішніх справ

Постановка проблеми. Істотною ознакою модерного суспільства виступає потреба його членів у внутрішній гармонії та благополуччі [9]. Водночас сучасний світ опинився в умовах економічної кризи, пандемії COVID-19, локальних збройних конфліктів та військових дій [11], що загострює проблему збереження та підтримання благополуччя людини, вивчення якого в означеному контексті виступає для науковців актуальним напрямом нау-

кових студій. В умовах військової агресії Росії проти України для вітчизняної наукової спільноти дослідження благополуччя наших громадян набуває особливої значущості, оскільки під час війни, як підкреслюють Н. Коструба та З. Поліщук, людина втрачає відчуття щастя, переживання задоволеності життям та благополуччя у цілому виходячи з того, що у цей період відбувається руйнація звичної реальності й відчуття захищеності, зростає відчуття

небезпеки та тривоги щодо себе і близького оточення [6, с. 53]. Наявна кризова реальність, зумовлена війною, є надзвичайно стресогенною для всього населення нашої країни, зокрема для осіб, котрі були змушені залишити рідну домівку задля безпечного для себе та своєї родини місця проживання [7]. І. Боровинська вказує, що внутрішньо переміщені особи (ВПО) є однією з особливо уразливих категорій населення [2, с. 21]. Досвід переміщення стає для них травматичною подією, яка призводить до радикальних трансформацій у сімейному, економічному, соціальному, культурному житті й позначається на благополуччі вимушених переселенців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Благополуччя особистості являє собою інтегральний феномен системного характеру, який виступає маркером ступеня позитивності суб'єктивного сприйняття якості самореалізації людини згідно із власним потенціалом у контексті патерну чинників соціального, психологічного, фізичного та культурного змісту [8, с. 51]. К. Грузинова інтерпретує благополуччя як комплексний феномен, що одночасно виступає як станом задоволеності життям, так і особистісною властивістю суб'єкта в процесі самоактуалізації [4, с. 1]. Н. Волинець приділяє увагу аналізу особистісного благополуччя як суб'єктивно забарвленого, цілісного й відрефлексованого переживання значущості свого існування у позитивному вимірі, що відбиває узагальнену оцінку людиною якості життя у цілому й власного досвіду життєздійснення, який консолідує докладені зусилля й винагороди за їх результати [3, с. 462]. Аналізуючи місце благополуччя особистості в системі психологічного знання, Г. Ложкін та К. Васильченко-Деружко вказують на наявність різних підходів до визначення цього феномену та зазначають, що від розуміння загального благополуччя, яке трактується досить варіативно, фокус уваги зміщується на психологічне благополуччя, яке на функціональному рівні ґрунтується на процесі позитивного життєздійснення, на компонентному – специфікується через ціннісне ставлення до себе та до оточуючих, до життєвих умов, власної ефективності, наявності власних ресурсів, ступеня володіння ними й здатності їх актуалізувати у змінюваних реаліях життєдіяльності. Психологічне благополуччя як соціально-психологічне утворення є результатом соціалізації відповідно до різних комбінацій стосунків суб'єкта у соціумі залежно від особливостей соціально психологічних настановлень [8, с. 53]. Соціальний аспект функціонування благополуччя транслюється у такому понятті, як «соціальне благополуччя», яке, за визначенням О. Блинової та К. Круглова, відбиває інтенсивність і міру задоволеності суб'єкта власними соціальними

контактами, соціальним статусом й забезпеченістю, а також своїми перспективами у суспільних координатах [1, с. 61]. М. Джордан убаचाє у соціальному благополуччі сполучення таких компонентів, як сприйняття себе активним громадянином, налаштованість на встановлення позитивних взаємостосунків, активна взаємодія й гармонійні відносини із соціальним оточенням та спроможність реалізувати свій внесок до нього [14].

Відповідно до вище зазначеного, вважаємо доцільним звернутися до матеріалів Всеукраїнського дослідження, що мало на меті вивчення психологічного стану населення в умовах повномасштабної війни. Результати опитування засвідчили, що вимушено переміщені особи, котрі залишаються в евакуації, демонструють більш низькі оцінки власного психологічного благополуччя порівняно з тими, хто повернувся до постійного місця проживання чи не був переміщений. Рівень емоційної солідарності з приймаючими громадами у ВПО перевищує середній, але вона реалізується за пасивним та декларативним типами, тобто респондентам притаманні позитивно забарвлене ставлення до нового соціального оточення, але водночас і недостатня готовність до дієвої інтеграції у приймаючу громаду та до залучення у можливі форми спільних дій. Усупереч тому, що для понад 90% опитуваних характерним є прояв принаймні одного із симптомів посттравматичного стресового розладу, а більше ніж половина респондентів знаходяться у зоні ризику його розвитку, 70% не відчувають необхідності у зверненні за кваліфікованою допомогою, та 45% не наважуються на таке звернення [10]. Наведені дані свідчать про проблемне функціонування благополуччя вимушених переселенців у його як психологічному, так і соціальному вимірі.

Зважаючи на те, що як вітчизняні [1], так і закордонні науковці [15] наголошують на наявності гендерних відмінностей у функціонуванні благополуччя особистості, **мета дослідження** передбачає емпіричне дослідження виявів соціального та психологічного благополуччя вимушених переселенців у гендерному контексті.

Виклад основного матеріалу. Вибірку дослідження становили жінки та чоловіки, які мають статус ВПО. Загальна кількість респондентів налічувала 254 особи. Групи були розподілені за гендерною ознакою. До першої увійшли жінки (163 особи), другу становили чоловіки (91 особа).

У дослідженні використані такі психодіагностичні інструменти: 1) опитувальник «Шкала соціального благополуччя» К. Кіза в адаптації А. Четверик-Бурчак, яка містить 16 питань, що утворюють 5 шкал та дають змогу виявити загальний рівень соціального благо-

получчя [12]; 2) опитувальник «Експрес-оцінювання психологічного благополуччя» К. Рифф в адаптації Н. Шишко, що налічує 30 питань, які формують 6 шкал та загальний рівень психологічного благополуччя [13]. Математико-статистичну обробку результатів здійснено із застосуванням t-критерію Стьюдента для незалежних груп.

В емпіричному дослідженні було виявлено специфіку показників соціального (табл. 1) та психологічного (табл. 2) благополуччя у жінок та чоловіків – внутрішньо переміщених осіб.

У жінок ВПО порівняно з досліджуваними чоловіками ВПО спостерігаються вірогідно більші показники за шкалами «Соціальне прийняття» та «Соціальна актуалізація» ($p \leq 0,05$). Тобто жінки-переселенки виявляють більшу довіру до навколишніх, позитивне ставлення до інших з одночасним визнанням і прийняттям відмінностей людей, що стає підґрунтям формування позитивізованих уявлень щодо суспільства через прийняття характеристик і якостей інших, спілкування з якими забезпечує психологічний комфорт та зменшує тиск обставин. Жінкам притаманна більша впевненість у позитивному потенціалі людей, груп та суспільства у цілому, що виступає чинником його еволюційного розвитку. Це зумовлює їх більшу зорієнтованість на активну участь у суспільному житті й здатність до прийняття колективної відповідальності, більшу потребу залучитися до різного роду заходів, які можуть бути корисними не лише для них особисто.

Подібна позиція жінок, на нашу думку, допомагає їм мінімізувати тривожність та невизначеність щодо власного майбутнього, посилює відчуття стабільності, забезпечити мобілізацію особистісних ресурсів та активізацію ефективних стратегій подолання труднощів.

Щодо чоловіків вірогідно більші показники на відміну від жінок були встановлені за шкалою «Узгодженість із суспільством» ($p \leq 0,05$). Отже, ці досліджувані виявляють більш реалістичний погляд на соціальний світ, більш істотний інтерес до соціального життя та суспільства, до особливостей його функціонування, котре, за їхнім відчуттям, є передбачуваним, змістовним і певною мірою логічним, що зумовлює бажання надавати сенсу життєвому досвіду, незважаючи на його наповненість соціальними змінами, утратою звичного соціального статусу тощо.

Для більш детального опису категорії благополуччя у вимушених переселенців нами було розглянуто також його психологічний складник.

У жінок ВПО порівняно з досліджуваними чоловіками ВПО спостерігаються вірогідно більші показники за шкалою «Позитивні стосунки з іншими» ($p \leq 0,05$). Отже, респондентки характеризуються більш розвинutoю здатністю вибудовувати доброзичливі стосунки на ґрунті довіри та більш вираженою налаштованістю на позитивізацію їх сприйняття, що виступає чинником нейтралізації фрустрації та інгібіції негативних переживань щодо

Таблиця 1

Показники соціального благополуччя у жінок та чоловіків, які є внутрішньо переміщеними особами (M ± m)

	Жінки	Чоловіки	t	P
Соціальне прийняття	14.75 ± 1.10	11.50 ± 1.15	2.04	0.05
Соціальна актуалізація	15.48 ± 1.06	12.27 ± 1.18	2.02	0.05
Узгодженість із суспільством	11.62 ± 0.98	14.74 ± 1.17	2.04	0.05
Соціальний внесок	15.56 ± 0.87	15.82 ± 0.83	0.22	-
Соціальна інтеграція	10.50 ± 1.08	10.61 ± 0.97	0.08	-
Загальний показник соціального благополуччя	66.68 ± 2.21	66.24 ± 2.75	0.12	-

Таблиця 2

Показники психологічного благополуччя у жінок та чоловіків, які є внутрішньо переміщеними особами (M ± m)

	Жінки	Чоловіки	t	p
Позитивні стосунки з іншими	20.33 ± 0.61	18.00 ± 0.84	2.24	0.05
Автономія	19.58 ± 1.41	19.21 ± 1.27	0.19	-
Управління середовищем	21.33 ± 0.82	20.60 ± 0.60	0.72	-
Особистісне зростання	19.41 ± 1.33	25.15 ± 1.31	3.07	0.001
Цілі в житті	21.16 ± 1.48	21.84 ± 0.92	0.39	-
Самоприйняття	21.75 ± 1.19	21.22 ± 0.88	0.36	-
Загальний індекс психологічного благополуччя	123.58 ± 1.70	125.80 ± 2.14	0.81	-

ізолюваності. На відміну від жінок чоловіки демонструють вірогідно більший показник за шкалою «Особистісне зростання» ($p \leq 0,001$). Отже, навіть у кризових умовах чоловіки виявляють більш виражену спрямованість на реалізацію власного потенціалу, набуття нового досвіду, конструювання траєкторії особистісного зростання, що знаходить свій вираз у суб'єктивному відчутті просування на шляху самовдосконалення й стає перешкодою для особистісної стагнації.

Щодо загальних рівнів соціального та психологічного благополуччя було встановлено, що в обох досліджуваних групах означені показники відповідають середньому рівню. Безумовно, війна здійснює значущий негативний вплив на благополуччя людей та загострює ризики його деструкції. Водночас, як зауважують Е. Євланова та В. Луньов, особистість здатна нарощувати позитивні ефекти в умовах тривалого переміщення [5]. До цих ефектів, на нашу думку, слід віднести й спроможність переселенців підтримувати соціальне та психологічне благополуччя, гендерну специфіку функціонування яких необхідно враховувати під час проведення соціально-психологічної роботи з переселенцями.

Висновки з проведеного дослідження.

Теоретичний аналіз досліджуваної проблеми доводить, що благополуччя особистості фасилітує процеси реалізації власного потенціалу, досягнення мети, дає змогу відчувати свою цінність та продуктивність і вибудовувати конструктивні стосунки з навколишніми.

Емпіричне вивчення соціального та психологічного благополуччя у жінок та чоловіків, які мають статус внутрішньо переміщених осіб, виявило своєрідність функціонування досліджуваних феноменів в означених групах. У жінок ВПО більш вираженими є такі компоненти соціального благополуччя, як соціальне прийняття та соціальна актуалізація, у чоловіків – узгодженість із суспільством. Серед складників психологічного благополуччя більш характерними для жінок виявилися позитивні стосунки з оточуючими, тоді як для чоловіків – особистісне зростання.

Отже, стрижнем підтримання соціального та психологічного благополуччя у жінок виступає позитивне ставлення до суспільства, опосередковане позитивним ставленням і довірою до конкретних людей, взаємодія з якими характеризується глибиною та комфортністю, упевненість у їхньому потенціалі, що мотивує їх до прийняття колективної відповідальності та соціальної активності. Чоловіки характеризуються більшою реалістичністю в оцінюванні соціального життя, більшою зацікавленістю у розумінні особливостей його функціонування, змістовному аналізі наявного життєвого досвіду й набутті нового, зорієнтованістю на

реалізацію власного потенціалу, на самовдосконалення та особистісне зростання.

Перспектива подальших розвідок полягає у більш детальному вивченні психологічних особливостей вимушених переселенців. Ми вбачаємо перспективним продовження наукових розвідок у межах презентованої проблеми з охопленням більшої вибірки та врахуванням більш широкого кола критеріїв формування вибірки, як соціально-демографічного, так і психологічного змісту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Блинова О.Є., Круглов К.О. Суб'єктивне соціальне благополуччя співробітників із різним соціально-економічним статусом. *Інсайт: психологічні виміри суспільства*. 2021. № 6. С. 57–71. DOI: <https://doi.org/10.32999/2663-970X/2021-6-5>.
2. Боровинська І.Є. Соціально-психологічні стратегії життєвої успішності внутрішньо переміщених осіб : дис. ... д-ра філософії : 053 (05). Київ, 2022. 301 с.
3. Волинець Н.В. Психологія особистісного благополуччя персоналу Державної прикордонної служби України : дис. ... д-ра психол. н. : 19.00.01. Київ, 2020. 543 с.
4. Грузинова К.М. Світоглядні фактори благополуччя особистості. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія «Психологія»*. 2022. Т. 34 (73). № 5. С. 1–8. DOI: <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2022.5/01>.
5. Євланова Е.М., Луньов В.Є. Атрибутивно-стильова детермінація життєстійкості особистості (на прикладі внутрішніх переселенців). *American Journal of Fundamental, Applied & Experimental Research*. 2021. Vol. 22. № 3. Р. 4–13. URL: <http://www.ajfaer.org/index.php/ajfaer/article/view/89/78>.
6. Коструба Н., Поліщук З. Психологічне благополуччя студентів у період війни: емпіричний аналіз. *Психологічні перспективи*. 2022. № 40. С. 51–61.
7. Краєва О. Психологічні особливості ідентичності осіб, переміщених з окупаційної території України. *Вісник Національного університету оборони України*. 2022. № 6(70). С. 95–101. DOI: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2022-70-6-95-101>.
8. Ложкін Г.В., Васильченко-Держужко К.А. Благополуччя особистості в системі психологічного знання. *Габітус*. 2021. Вип. 24. Т. 2. С. 50–54. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.24.2.9>.
9. Меленчук Н.І., Зозуля Н.В. Психологічне благополуччя осіб з різним рівнем самореалізації особистості. *Габітус*. 2022. Вип. 35. С. 143–148. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.35.21>.
10. Пресреліз – Дослідження психологічного стану населення в умовах повномасштабної війни. URL: <https://ispp.org.ua/2022/09/13/doslidzhennya-psixologichnogo-stanu-naselennya-v-umovax-povnomasshtabnoy-vijni/> (дата звернення: 20.12.2022).
11. Харитинський А.А. Теоретична модель суб'єктивного благополуччя особистості. *Вісник Національного університету оборони України*. 2022. № 6(70). С. 190–197. DOI: [10.33099/2617-6858-22-70-6-190-197](https://doi.org/10.33099/2617-6858-22-70-6-190-197).

12. Четверик-Бурчак А.Г. Опис та адаптація опитувальника «Шкала соціального благополуччя» К. Кіза. *Вісник Харківського національного університету. Серія «Психологія»*. 2014. № 1099. С. 28–33.

13. Шишко Н.С. Соціальні Інтернет-практики як чинник психологічного благополуччя старшокласників : дис. ... канд. психол. н. : 19.00.05. Київ, 2020. 223 с.

14. Jordan M. The power of connection: Self-care strategies of social wellbeing. *Journal of Interprofessional Education & Practice*. 2023. Vol. 31. a100586. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.xjep.2022.100586>.

15. Twenge J.M., Martin G.N. Gender differences in associations between digital media use and psychological well-being: Evidence from three large datasets. *Journal of Adolescence*. 2020. № 79. P. 91–102.